

P R O J E C T 1

THEMAMUUR BURGERSCHAP

IDENTITEIT

S A N D E R V A N D E C O E V E R I N G

Inhoudsopgave

1. – INLEIDING.....	2
2. – SITUATIESCHETS	3
2.1 – AANLEIDING EN RELEVATIE.....	3
2.2 – STAKEHOLDERS	3
DE DIRECTEUR – THIJS VAN DEN BOSCH.....	3
DE KWALITEITSCOÖRDINATOR – LONNEKE KRABBE	3
DE LEERKRACHTEN EN GEDRAGSBEGELEIDERS VAN SO DE KOLIBRIE	3
DE LEERLINGEN VAN SO DE KOLIBRIE	4
LEERKRACHT KUNSTVAKKEN IN HET SPECIAAL ONDERWIJS	4
KUNST- EN CULTUUREDUCATIE IN DE REGIO.....	4
3. – KOPPELING MET DE LEERUITKOMSTEN.....	5
2.1. – EDUCATIEF ONTWERPEN.....	5
2.2. – ONTWERPEND ONDERZOEKEN	5
2.3. – CREATIEF ONDERNEMEN.....	5
2.4. – INTERDISCIPLINAIR INNOVEREN.....	5
2.5. – KRITISCH REFLECTEREN.....	5
4. – ONDERZOEK- EN ONTWERPMETHODE.....	6
ONDERZOEKSVRAGEN:.....	6
4.1. – DOCUMENTENANALYSE.....	6
4.2. – LITERATUURONDERZOEK	7
4.2. – TESTEN.....	8
5. – PLANNING	9
6. – UITVOERING.....	10
7. – REFLECTIE EN EVALUATIE.....	16
7.1. – FEEDBACK WERKGEVER EN COLLEGA’S	17
8. – BRONNEN.....	19

1. – Inleiding

Sinds 2006 hebben het basis-, voorgezet- en speciaal onderwijs de opdracht gekregen om aandacht te besteden aan burgerschap. Sinds 2021 gelden nieuwe wettelijke eisen voor bevordering van deze burgerschapsopdracht. Volgens onderwijsinspectie is dit nodig om actief burgerschap en sociale cohesie te bevorderen¹. Veel scholen voelen de druk om nu echt concreet invulling te gaan geven aan hun burgerschapsonderwijs. Zo ook op SO de Kolibrie in Soest.

In het begin van het schooljaar 2022-2023 kwam de vraag vanuit het MT om burgerschap nu echt te gaan verweven binnen het onderwijsaanbod. Er ontstond een werkgroep van onderwijs- en zorgprofessionals, die samen zijn gaan brainstormen over hoe de bijbehorende kerndoelen verwerkt kunnen worden in het huidige onderwijsaanbod.

Vanuit mijn functie als leerkracht kunstvakken, besloot ik burgerschap te verbinden aan het vakgebied kunst. Volgens H. Nieuwelink (2021) hebben kunstvakdocenten bij uitstek de instrumenten om samenlevingsvormen te leren verbeelden en de wereld van leerlingen te vergroten. Zo kunnen zij dit bereiken door toneelspel, het leren kijken naar kunst, het leren maken van kunst, door te lezen en te schrijven en door naar muziek te luisteren en samen muziek te maken. Daarnaast geeft hij aan dat het belangrijk is om de elementen van burgerschap expliciet te benoemen.

SO de Kolibrie is een school voor leerlingen met ernstige gedragsproblemen in combinatie met een licht verstandelijke beperking (LVB). De school bestaat uit zes groepen, die ingedeeld zijn op verschillende gebieden. Er wordt bij de samenstelling van groepen voornamelijk gekeken naar de sociaal-emotionele leeftijd en zorgbehoefte van de leerling. De leerlingen werken individueel op hun eigen didactische niveau. Hierdoor is een eenduidig klassikaal onderwijsaanbod soms lastig vorm te geven.

In het midden van de school werk ik vanuit een atelier waar elke groep drie keer per week les krijgt in drama, dans, beeldend en muziek. Het atelier bevindt zich naast de aula waar een grote wand is waar het werk van de leerlingen tentoongesteld kan worden. Tijdens de brainstormsessies kwam ik tot het idee om deze wand om te dopen tot een themamuur waarbij kunst en burgerschap samenkomen. Daarnaast wilde ik een soort community gevoel creëren in de school waarbij er meer verbinding zichtbaar is tussen de verschillende losse groepen en de leerlingen ook voelen en zien dat ze uitmaken van een groter geheel.

¹ www.onderwijsinspectie.nl, augustus 2021

2. – Situatieschets

2.1 – Aanleiding en relevantie

Zoals beschreven in de inleiding ligt er sinds kort de taak om burgerschap vorm te geven binnen het primair-, voortgezet- en speciaal onderwijs. In een daarvoor opgestelde werkgroep werd er gekeken naar hoe we dit op SO de Kolibrie konden vormgeven. Het MT wilde graag dat het vak burgerschap zichtbaar werd gemaakt binnen de school en hierdoor een actief onderdeel ging uitmaken van de dagelijkse onderwijspraktijk.

Los van de werkgroep ben ik toen gaan nadenken over hoe we de zichtbaarheid buiten de klassen konden vergroten. Vanuit mijn functie als leerkracht kunstvakken besloot ik de kunstvakken te koppelen aan burgerschap. Ik deelde mijn plannen met het MT en zij gaven mij groen licht om dit schooljaar hiermee te experimenteren.

2.2 – Stakeholders

De directeur – Thijs van den Bosch

Thijs van den Bosch heeft in het verleden kunstgeschiedenis gestudeerd en geeft aan belang te hebben bij goed kunstonderwijs. De combinatie van kunstonderwijs en burgerschap vindt hij een mooie manier om te werken aan deze kerndoelen. Het vergroten van de zichtbaarheid is niet alleen belangrijk voor de Onderwijsinspectie, maar juist belangrijk om de sociale cohesie binnen de school te vergroten.

De kwaliteitscoördinator – Lonneke Krabbe

Vanuit haar functie als kwaliteitscoördinator kijkt Lonneke Krabbe naar hoe kwalitatief onderwijs neergezet kan worden. Ze observeert veel op andere scholen en weet ziet veel "good" en "bad" practices. Ze deelt haar mening over de themamuur en geeft geregeld feedback en geeft input waarmee ik verder aan de slag kan gaan.

De leerkrachten en gedragsbegeleiders van SO de Kolibrie

De leerkracht en gedragsbegeleiders van SO de Kolibrie hebben naast burgerschap nog vele andere belangrijke taken en aandachtspunten binnen de school. Ze geven aan het soms teveel te vinden en het moeilijk te vinden om burgerschap te implementeren binnen hun onderwijsaanbod. Ze zijn gebaat bij een duidelijke themaopdracht, die verwerkt wordt op de themamuur. De leerkrachten krijgen elke zes weken de opdracht om les te geven bij de themamuur, waarbij het doel en het lesidee duidelijk wordt overgebracht. De

leerkrachten en gedragsbegeleiders geven vaak directe feedback naar aanleiding van de werkvorm en het uiteindelijke product.

De leerlingen van SO de Kolibrie

De leerlingen werken vaak geïsoleerd binnen hun eigen groep en hebben zelden een goed beeld van wat er gebeurt in de andere groepen. Deze gemeenschappelijke themamuur zorgt ervoor dat de leerlingen voelen en merken dat ze uitmaken van een groter geheel en hier een bijdrage aan leveren. De leerlingen blijven vaak even staan bij de themamuur om het werk van andere groepen te bekijken.

Leerkracht kunstvakken in het speciaal onderwijs

Het delen van mijn resultaten en voortgang wat betreft kunstonderwijs en burgerschap kan ervoor zorgen dat andere kunsteducatieve professionals in het speciaal onderwijs soortgelijke projecten kunnen gaan starten. Door presentaties te geven aan andere speciaal onderwijs scholen binnen de stichting.

Kunst- en cultuureducatie in de regio

Twee keer per jaar organiseert Kunstcentraal in samenwerking met Kunstenhuis Idea een bijeenkomst om het kunst- en cultuuronderwijs binnen het primair onderwijs te versterken. Sinds het schooljaar 2022-2023 hebben zij de missie om dit ook in het speciaal onderwijs te versterken. Door het delen van mijn resultaten en evaluaties bereik ik hiermee ook professionals buiten de stichting van de school.

3. – Koppeling met de leeruitkomsten

2.1. – Educatief ontwerpen

Tijdens dit project wil ik mij verdiepen in het vakoverstijgend werken. Het combineren van kunstonderwijs en burgerschap is hoe ik hiermee wil beginnen. In een later stadium wil ik ook andere vakgebieden met elkaar verbinden om zo de werkdruk voor mijn collega's te verminderen en effectief onderwijs vorm te geven.

2.2. – Ontwerpend onderzoeken

Ik wil elke zes weken een evaluatie inplannen en mijn ontwerpen aanpassen naar aanleiding van de feedback. Op deze manier wil ik gaandeweg mijn project 1 door te experimenteren verder verfijnen.

2.3. – Creatief ondernemen

Mijzelf uitdragen vind ik nog lastig. Tijdens dit project wil ik mijzelf en mijn project uitdragen binnen de stichting waar ik werkzaam ben en tijdens een bijeenkomst van Kunstcentraal. De reacties gebruik ik vervolgens bij het ontwerpen van de verschillende thema's in het tweede jaar van de cyclus.

2.4. – Interdisciplinair innoveren

Tijdens dit project werk ik nauw samen met de directeur, de kwaliteitscoördinator, de groepsleerkrachten en de gedragsbegeleiders. Door alle wensen en behoeften mee te nemen in mijn ontwerp, hoop ik tot een succesvol eindresultaat te komen. Daarnaast kom ik in contact met andere professionals uit de kunsteducatieve sector.

2.5. – Kritisch reflecteren

Elke zes weken vindt er een evaluatie plaats en daarnaast bespreek ik vaak tussendoor hoe de thema opdrachten bevallen. Het krijgen van ideeën gebeurt meestal spontaan en in het moment. Het zelf kritisch kijken naar wat er de volgende keer anders kan. Ik heb de vrijheid om de eerste twee jaar van de cyclus als testfase te mogen gebruiken. Aan het einde van de cyclus zal het plan definitiever op papier gezet worden in de vorm van een beleidsstuk.

4. – Onderzoek- en ontwerpmethode

Onderzoeksvragen:

“In hoeverre heeft de themamuur een bijdrage aan de inhoudelijke vormgeving en zichtbaarheid van het vakgebied Burgerschap?”

“In hoeverre kunnen burgerschap en kunstonderwijs elkaar versterken in het onderwijsaanbod?”

4.1. – Documentenanalyse

Allereerst ben ik gaan kijken naar welke informatie vanuit de overheid en inspectie beschikbaar is. Tijdens deze zoektocht kwam ik snel op de volgende documenten en artikelen.

- Van de Laan, A., Kampman L. & Gelinck, C. (2021). Handreiking burgerschap funderend onderwijs. Amersfoort: Stichting Leerplanontwikkeling (SLO). Geraadpleegd van: https://www.slo.nl/publish/pages/17703/handreiking_burgerschap_funderend_onderrwijs_2021.pdf
- Bouwstenen Burgerschap. (2021). Amersfoort: Stichting Leerplanontwikkeling (SLO). Geraadpleegd van: https://www.slo.nl/publish/pages/17704/bouwstenen_burgerschap.pdf
- Inhoudskaarten Burgerschap (2021). Amersfoort: Stichting Leerplanontwikkeling (SLO). Geraadpleegd van: <file:///Users/sandervandecoevering/Downloads/inhoudskaarten-burgerschap.pdf>
- Inspectie van het Onderwijs. (2023, april). Burgerschap einde speciaal (basis)onderwijs 2020-2021. Geraadpleegd van: [file:///Users/sandervandecoevering/Downloads/Rapport+Peil+Burgerschap+einde+speciaal+\(basis\)onderwijs+2020-2021.pdf](file:///Users/sandervandecoevering/Downloads/Rapport+Peil+Burgerschap+einde+speciaal+(basis)onderwijs+2020-2021.pdf)

De bovenstaande documenten heb ik doorgenomen en samen met de kwaliteitscoördinator hebben we de bouwstenen van Burgerschap verwerkt in een schema waarbij alle kerndoelen onder een bepaalde thema vallen (zie bijlage I).

Vanuit dit schema heb ik een tweejarige cyclus gemaakt en vanuit hier zijn we als school aan de slag gegaan met Burgerschap.

4.2. – Literatuuronderzoek

Tijdens het literatuuronderzoek heb ik gezocht op de volgende zoektermen:

BURGERSCHAP; BURGERSCHAP SPECIAAL ONDERWIJS; BURGERSCHAP
PRIMAIR ONDERWIJS; BURGERSCHAP EN KUNSTONDERWIJS;
VAKOVERSTIJGEND WERKEN; VAKOVERSTIJGEND BURGERSCHAP;
COMMUNITY; ZICHTBAARHEID BURGERSCHAP; METEN BURGERSCHAP;
TOETSEN BURGERSCHAP.

Uit het literatuuronderzoek kwam naar voren dat veel scholen op het moment druk bezig zijn met het vormgeven van Burgerschap binnen hun onderwijs. Volgens Eckhardt, Dekker en Koster (2019) implementeren scholen vaak burgerschapsonderwijs thematisch in bestaande vakken of bieden het als apart vak aan. Echter, leerkrachten ervaren moeilijkheden bij het integreren van burgerschap in hun lesaanbod en noemen werkdruk als een belangrijke uitdaging.

Daarnaast blijkt uit onderzoek van Van der Veen (2017) dat leerkrachten zich onzeker voelen over de inhoud van burgerschapsonderwijs en behoefte hebben aan concrete handvatten. Ze ervaren werkdruk als een belemmering bij het verweven van burgerschap in hun dagelijkse onderwijspraktijk.

Een ander aspect dat naar voren kwam, zoals beschreven door Sterkenburg, Doolaard en Moelands (2020), is dat er nog onvoldoende valide en betrouwbare meetinstrumenten beschikbaar zijn om burgerschapscompetenties van leerlingen te meten. Het ontwikkelen van geschikte meetinstrumenten is een belangrijk aandachtspunt voor de verdere ontwikkeling van burgerschapsonderwijs.

Kunstonderwijs en burgerschapsonderwijs kunnen elkaar versterken en bijdragen aan de ontwikkeling van burgerschapscompetenties bij leerlingen. Kunst stimuleert expressie, creativiteit en kritisch denken, terwijl burgerschap draait om sociale betrokkenheid en respect voor diversiteit.

Onderzoek, zoals dat van Dahlin (2020), laat zien dat kunstbeoefening kan bijdragen aan intercultureel begrip, respect voor diversiteit en sociale betrokkenheid. Fiske (2019) benadrukt dat kunstonderwijs kan leiden tot een verbeterd gevoel van burgerschap bij leerlingen, waarbij ze hun stem kunnen laten horen en actief deelnemen aan maatschappelijke discussies.

Door kunst te integreren in het burgerschapsonderwijs, kunnen leerlingen op een creatieve manier hun eigen identiteit verkennen, kritisch nadenken over sociale kwesties en actief bijdragen aan een inclusieve samenleving.

Burgerschapsonderwijs is ook van groot belang voor leerlingen in het speciaal onderwijs cluster 4. Speciaal onderwijs cluster 4 is gericht op leerlingen met ernstige gedrags- en/of psychiatrische problemen. Het bieden van burgerschapsonderwijs aan deze leerlingen is van essentieel belang om hen voor

te bereiden op actieve deelname aan de samenleving en het ontwikkelen van sociale vaardigheden.

Volgens een onderzoek van Van der Werf, Vos, en Maassen (2018) kan burgerschapsonderwijs binnen het speciaal onderwijs cluster 4 bijdragen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen en hun vermogen om positieve relaties op te bouwen. Het biedt kansen om sociale vaardigheden, normen en waarden, en verantwoordelijkheidsgevoel te ontwikkelen.

Daarnaast benadrukt Van der Winden (2020) in haar onderzoek dat burgerschapsonderwijs in het speciaal onderwijs cluster 4 ook gericht moet zijn op het bevorderen van de zelfredzaamheid en autonomie van leerlingen. Het gaat hierbij om het stimuleren van hun vermogen om beslissingen te nemen, verantwoordelijkheid te dragen en actief deel te nemen aan de samenleving.

Het is belangrijk om burgerschapsonderwijs binnen het speciaal onderwijs cluster 4 op maat te maken, rekening houdend met de specifieke behoeften en mogelijkheden van de leerlingen. Differentiatie en individuele begeleiding spelen hierbij een cruciale rol.

4.2. – Testen

Onderzoek benadrukt dat frequent en grondig testen cruciaal is voor het formuleren en evalueren van hypothesen, het verzamelen van feedback en het nemen van ontwerpbeslissingen (Bell, Hoadley & Linn, 2004; Kolodner et al., 2003). Het goed testen van mijn ontwerpen stelt mij als professional in staat om de effectiviteit en haalbaarheid van mijn ontwerpen te beoordelen en deze te verfijnen op basis van bevindingen. Bovendien draagt het testen bij aan het ontwikkelen van een wetenschappelijke denkhouding, waarbij kritische evaluatie, bewijsverzameling en conclusietrekking op basis van feitelijke observaties centraal staan (Design-Based Research Collective, 2003).

Tijdens mijn project heb ik ervoor gekozen om veel te testen. Het gewoon uitproberen en doen. Het snelle testen kwam ook duidelijk naar voren tijdens de intensive Ontwerponderzoek. In de praktijk is het soms lastig om tijd te vinden voor het uitgebreid onderzoeken. Het ontwerp onderzoek met een lange testfase zorgt ervoor dat er gaandeweg een ontwerp/product ontstaat dat aansluit bij de behoeften. De testfase van dit project zal worden verspreid over twee jaar. Na het eerste jaar rond ik mijn bevindingen af met een projectverslag. Dit projectverslag gebruik ik bij de tweede testfase, namelijk jaar twee van de cyclus.

5. – Planning

Maand	Wat?	Wie?
<i>September</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Start werkgroep Burgerschap ▪ Documentenanalyse 	<ul style="list-style-type: none"> → Gehele team → Werkgroep Burgerschap, kwaliteitscoördinator en ikzelf
<i>Oktober</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Literatuuronderzoek ▪ Besprekingen werkgroep ▪ Eerste opzet delen met het team ▪ Introductie Themamuur ▪ Projectplan bespreken met gehele team 	<ul style="list-style-type: none"> → Ikzelf → Werkgroep Burgerschap en ikzelf → Werkgroep Burgerschap en ikzelf → Ikzelf → Ikzelf
<i>November</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Literatuuronderzoek ▪ Testfase/ uitvoering themamuur "Vrijheid & Gelijkheid" 	<ul style="list-style-type: none"> → Ikzelf → Ikzelf
<i>December</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Evaluatie themamuur ▪ Opzet nieuwe themamuur "Globalisering" vormgeven 	<ul style="list-style-type: none"> → Gehele team → Ikzelf
<i>Januari</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Testfase/ uitvoering themamuur "Globalisering" 	<ul style="list-style-type: none"> → Ikzelf
<i>Februari</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Evaluatie themamuur ▪ Opzet nieuwe themamuur "Democratische cultuur" 	<ul style="list-style-type: none"> → Gehele team → Ikzelf
<i>Maart</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Testfase/ uitvoering themamuur "Democratische cultuur" 	<ul style="list-style-type: none"> → Ikzelf
<i>April</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Evaluatie themamuur ▪ Opzet nieuwe themamuur "Identiteit" 	<ul style="list-style-type: none"> → Gehele team → Ikzelf
<i>Mei</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Testfase/ uitvoering themamuur "Identiteit" 	<ul style="list-style-type: none"> → Ikzelf
<i>Juni</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Evaluatie themamuur ▪ Opzet nieuwe themamuur "Macht & Inspraak" 	<ul style="list-style-type: none"> → Gehele team → Ikzelf
<i>Juli</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Evaluatie van het schooljaar 	<ul style="list-style-type: none"> → Gehele team

6. – Uitvoering

De themamuur

Vrijheid & gelijkheid

Het eerste burgerschap thema was vrijheid & gelijkheid. In eerste instantie wilde ik de zichtbaarheid van het vak Burgerschap vergroten door een gezamenlijke opdracht op de themamuur te maken.

"Wat betekent vrijheid & gelijkheid voor jou?"

Ik vond de muur vrij kaal en besloot er een creatieve opdracht bij te verzinnen. Witte duiven staan voor vrede en vrijheid. Een kleine toevoeging die ervoor zorgde dat de leerlingen geïnteresseerder waren in de muur en wat de andere klassen hadden opgeschreven. Vanaf dit moment besloot ik bij elk thema ook de kunstvakken te gebruiken om de themamuur vorm te geven en tijdens het maken het thema ook te bespreken.

Globalisering

Het tweede thema was Globalisering. Tegenwoordig staat de gehele wereld met elkaar in verbinding door het internet, social media, nieuwsplatformen, het delen van technologie, het delen van grondstoffen, etc.

Ik besloot met de leerlingen hierover te praten en gaf iedere leerling een stukje (A4) van de wereldbol. Samen met de leerlingen zochten we op internet op welke landen zich op hun stukje bevonden en wat kenmerkend is voor deze regio/gebied. Vervolgens hebben ze dit met potloden en pastelkrijt ingekleurd.

Toen we wereldbol hing, wilde ik graag de verbinding laten zien en met de leerlingen bespreken. Ik liet de leerlingen hun op hun laptop een avatar maken en deze hebben ze vervolgens uitgeknipt en een plekje op de wereldbol gegeven. Tot slot heb ik lichtjes toegevoegd, omdat het bijna kerst was en het een warme verbinding benadrukte.

Democratische cultuur

Het derde thema ging over Democratische cultuur. Hoe werkt dit in Nederland en andere landen? Hoe zit de tweede kamer in elkaar en wanneer en waarvoor moeten we stemmen. Onze school had nog geen leerlingenraad en ik wilde dit thema graag gebruiken om deze op te starten. De leerlingen hebben samen met mij één-op-één een verkiezingsposter gemaakt op Canva.com. Een gebruiksvriendelijke website waarmee de leerlingen, met een beetje hulp, zelf aan de slag konden. Samen met de leerlingen heb ik gepraat over hun idealen en wat ze anders zouden willen op school. Vervolgens hebben alle leerlingen voor elke klas hun stem uitgebracht. Zo werd er uit elke klas iemand verkozen en ontstond er een leerlingenraad.

De leerlingenraad wordt begeleid door mij en de directeur en komt elke twee maanden samen. De eerste keer was natuurlijk met taart!

Identiteit

Het vierde thema was het uitgewezen moment om zelfportretten met de leerlingen te maken. Aangezien de leerlingen het lastig vinden om in zichzelf te geloven en het moeilijk is om een herkenbaar zelfportret te maken, besloot ik dat ze alleen de helft zelf moesten tekenen.

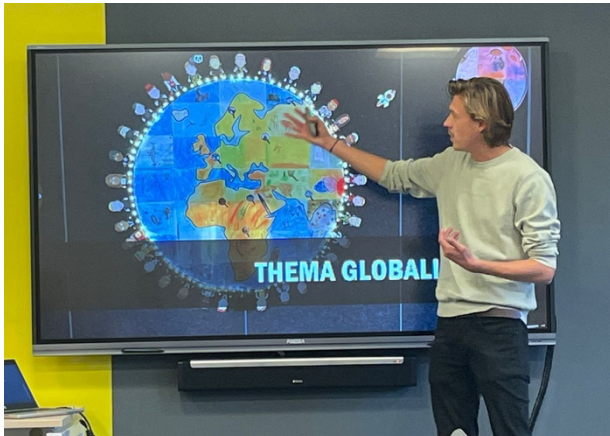

De leerlingen keken hierdoor goed naar hun eigen gezicht en hebben dit zo goed mogelijk proberen na te tekenen. Daarnaast heb ik gevraagd of de leerlingen in denkwolkjes hun hobby's en interesses te tekenen of te schrijven. Zo ontstond er een muur vol portretten en konden de leerlingen iets vertellen over hun identiteit met behulp van de denkwolkjes.

Deze muur was veruit het populairst onder de leerlingen. Vaak blijven de leerlingen even staan om te kijken naar de andere leerlingen van de school.

Presentaties

Om mijn project uit te dragen en mijn ideeën over burgerschap in combinatie met de kunstvakken te verspreiden, heb ik twee keer een presentatie gegeven. Een presentatie aan 22 schoolleiders van Stichting Meerkring en een presentatie aan andere kunsteducatieve professionals tijdens een bijeenkomst van Kunstcentraal.

Beide presentaties werden goed ontvangen en men gaf aan geïnspireerd te zijn door mijn kijk op het vak burgerschap. Daarnaast hebben het geven van deze presentaties deuren geopend naar ideeën voor project 2 en project 3. Ik vond het eerlijk gezegd erg spannend om mijn project te presenteren, maar merk door het juist wel te doen dat ik bewuster wordt van waar ik mee bezig ben. Ik heb soms nogal de neiging om mijn werk te bagatelliseren. De reacties op de presentaties ontkrachten deze onzekere gedachte en hierin neem ik groei waar bij mijzelf als professional.

7. – Reflectie en evaluatie

Tijdens het ontwerpproces van de themamuur voor het vak Burgerschap heb ik gemerkt dat ik in eerste instantie erg zoekende was. Het was een proces van trial and error, waarbij ik gaandeweg mijn ontwerp kon verfijnen door middel van tussentijdse evaluaties. Ik ben gestart met het in kaart brengen van de wensen vanuit de overheid en de eisen van de onderwijsinspectie met betrekking tot burgerschap. Vervolgens heb ik een tweejarige cyclus opgesteld met 12 thema's en bijbehorende themamuren die elke 6 weken werden vormgegeven. Na elk thema vond er een evaluatie plaats, waardoor ik de volgende themamuur kon verfijnen en ontwerpen.

Het resultaat, de themamuur, bleek een groot succes te zijn. Leerlingen bleven regelmatig staan om de andere klassen te bekijken en het diende tevens als een visitekaartje voor de school. De impact van de themamuur, die ik aanvankelijk als vrij simpel en voor de hand liggend beschouwde, bleek groter te zijn dan ik had gedacht. Het presenteren van mijn project heeft me geholpen om mezelf beter uit te dragen als professional en ik heb geleerd hoe waardevol een creatief netwerk kan zijn.

Ik nam de volledige verantwoordelijkheid voor de themamuur en de bijbehorende presentaties, waarbij ik samenwerkte met collega's die samen met mij de verschillende thema's hebben geëvalueerd. De kwaliteitscoördinator heeft mij overkoepelend bijgestaan en geholpen gedurende het proces. Mijn eigen stijl, waarbij ik het belangrijk vind om te testen, gewoon te doen en spelenderwijs te creëren, kwam duidelijk naar voren in dit project. Mijn kracht ligt in het werken in het moment, het inspelen op de situatie en het durven uitproberen van nieuwe ideeën.

Dit project heeft bijgedragen aan mijn persoonlijke en professionele ontwikkeling, maar ik merkte dat gedegen onderzoek doen als voorbereiding nog lastig voor mij is. Ik ben meer van het trial and error-principe en heb vooral literatuur geraadpleegd wanneer ik het nodig had tijdens mijn project. Als aanbeveling voor de toekomst wil ik werken aan het inzichtelijker maken van mijn werkproces voor anderen, zodat ik anderen kan stimuleren om op een vergelijkbare manier te werken.

De communicatie tussen mijn werkgever en mij verliep goed, en er vonden regelmatige evaluatiemomenten plaats tijdens de vergaderingen. Een feedbackpunt dat ik heb ontvangen, is dat het interessant zou zijn om naast de themamuur ook te kijken naar hoe leerkrachten in de klas gedegen burgerschapsonderwijs kunnen geven, aangezien de huidige opzet slechts één projectopdracht per thema omvat. Dit is iets waar mijn werkgever graag een uitbreiding op zou zien.

Dit project heeft me geleerd om in mezelf te geloven als professional en om trots te zijn op mijn werk en mezelf beter uit te dragen. Daarnaast heb ik gemerkt dat het aankleden van de gemeenschappelijke ruimte, zoals met de themamuur,

het gevoel van een community versterkt. Ik ben van plan om in de toekomst verder te gaan met de themamuur en daarnaast wil ik meer thematische opdrachten bedenken voor in de klas. Door te blijven experimenteren, evalueren en verbeteren, kan ik mijn ontwikkeling op het gebied van burgerschapsonderwijs blijven voortzetten. Ik ben ervan overtuigd dat deze ervaringen en mijn voortdurende inzet voor professionele groei mij zullen helpen om mijn vaardigheden verder te ontwikkelen en nieuwe mogelijkheden te verkennen binnen het onderwijs.

7.1. – Feedback werkgever en collega's

“Het is mooi om te zien dat Sander het onderwijs dat hij geeft meer inhoud en leven geeft door visueel te maken in de centrale hal. Hierdoor blijft het levendig en worden wij allemaal elke dag geconfronteerd met een thema uit het burgerschapsprogramma. Sander is hierin voorloper en heeft hier een mooie presentatie over gegeven aan 22 directeuren binnen de stichting. De conclusie was duidelijk wij zijn als school met afstand de leider op burgerschapsgebied binnen de stichting, dit succes komt voor een heel groot deel op het conto van Sander en de manier waarop hij werkt.”

Thijs van den Bosch – Directeur SO de Kolibrie

“Door de inzet van de themamuur krijgen de moeilijke begrippen van burgerschap inhoud voor onze leerlingen. Je brengt zo verschillende vakken/vaardigheden samen (zoals taalbegrip/wereldoriëntatie enz). De themamuur is visueel herkenbaar voor de leerlingen en zorgt er ook voor dat ze zich eigenaar kunnen voelen over wat ze leren. De kansen die er nog liggen zijn denk ik het nog meer verbinden van de opgedane kennis met de praktijk. Het ervaren leren vanuit de thema muur naar de praktijk. We zouden het kunnen vormen tot een draaiboek dat aangevuld kan worden ieder schooljaar en uitgewisseld met andere scholen. Waarbij er een samenwerking met externe partners gezocht kan worden die mee kunnen helpen om het praktische gedeelte vorm te geven”

Lonneke Krabbe – Kwaliteitscoördinator SO de Kolibrie

“Sander heeft bij elk burgerschap thema een interessante en passende opdracht bedacht die door de kinderen als leuk wordt ervaren. Vervolgens wordt het resultaat op een zichtbare plek in school opgehangen. Doordat iedereen hier langs loopt leeft het thema meer in de school. De vormgeving van de muur is ook altijd erg mooi gedaan en spreekt aan! Misschien is het nog een idee om te onderzoeken hoe je de leerkrachten meer kan motiveren binnen het thema. Door bijvoorbeeld meerdere opdrachten te verzinnen die zij ook kunnen uitvoeren in de klas”

Sarah Stronks – Groepsleerkracht SO de Kolibrie

8. – Bronnen

Design-Based Research Collective. (2003). Design-based research: An emerging model for educational inquiry. *Educational Researcher*, 32(1), 5-8.

Bell, P., Hoadley, C. M., & Linn, M. C. (2004). Design-based research in education. In K. Sawyer (Ed.), *The Cambridge Handbook of the Learning Sciences* (pp. 153-169). Cambridge University Press.

Van der Veen, M. (2017). *Burgerschap in het basisonderwijs: Onderzoek naar doelstellingen, inhouden en vormgeving*.

Eckhardt, E., Dekker, M., & Koster, F. (2019). *Burgerschap in het onderwijs: Een overzicht van onderzoek en praktijk*.

H. Nieuwelink (juni, 2021). *Kunst- en cultuuronderwijs als Burgerschapsonderwijs*. Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA): Utrecht.

Sterkenburg, K., Doolaard, M., & Moelands, H. (2020). *Metten van burgerschapscompetenties: Een literatuurstudie*.

Dahlin, B. (2020). Arts and citizenship education: An international review. *Education Sciences*, 10(2), 57.

Fiske, E. (2019). Developing citizenship through the arts: The experiences of culturally and linguistically diverse students. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 47(5), 494-507.

Van der Werf, M., Vos, B., & Maassen, G. (2018). *Burgerschapsonderwijs in het speciaal onderwijs: Een verkenning*. ECBO.

Van der Winden, J. (2020). *Onderwijs en burgerschap in het speciaal onderwijs cluster 4*. Eburon.

Websites:

<https://www.lkca.nl/artikel/kunst-en-cultuuronderwijs-als-burgerschapsonderwijs-verslag/>

www.onderwijsinspectie.nl